

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ ІНСТИТУТ

На правах рукопису

ЯЦІВ Ігор Богданович

УДК 631.115.1

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ФЕРМЕРСЬКОГО УКЛАДУ
В СИСТЕМІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Спеціальність 08.00.05 – Економіка, планування, організація
управління народним господарством
/сільське господарство/

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата економічних наук

Львів - 1993

Бібліотека
№ 10/11/1993

Робота виконана на кафедрі статистики та аналізу
Львівського державного сільськогосподарського інституту

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент УААН, академік
Міжнародної академії комп'ютерних
наук і систем Р.І. ТРИНЬКО

Офіційні опоненти: доктор економічних наук,
професор І.Р. МИХАСЮК

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Р.Д. ФРИС

Провідна організація – Головне управління сільського госпо-
дарства і продовольства Львівської
області

Захист відбудеться "13" грудня 1993 р. о 14' год.
на засіданні спеціалізованої вченої Ради К.І20.74.02 у Львів-
ському державному сільськогосподарському інституті за адресою:
292040, м. Дубляни Львівського району Львівської області.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Львівського
державного сільськогосподарського інституту

Автореферат розісланий "10" листопада 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої Ради,
кандидат економічних наук,
доцент

Згодом

З.С. КАДЖ

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00802789 (Y)

7B-28.797

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Наростання кризових явищ у сільському господарстві країни призвело до необхідності радикальної модифікації існуючої системи аграрного виробництва. Результатом пошуку виробничих структур, потенційні можливості яких дозволили б задіяти наявні в галузі резерви, стала поява фермерських господарств. Їх утворення розглядається одним із логічних варіантів завершення процесів роздержавлення і приватизації. Повна залежність добробуту працівників від результатів їх діяльності, організаційні особливості малих форм господарювання дозволяють якомога повніше використовувати наявні ресурси з урахуванням місцевих природно-економічних умов. До таких висновків спонукають теоретичні дослідження вчених-економістів, багатий закордонний досвід.

Практика показує, що розвиток фермерського укладу стримується труднощами об'єктивного і суб'єктивного характеру. Перші господарства виникли переважно стихійно. Більшість із них мають значні проблеми з матеріально-технічним забезпеченням. Служби агросервісу, система підготовки кадрів орієнтовані на обслуговування великих громадських господарств. Відчувається брак практичного досвіду. Економічна слабкість багатьох фермерських господарств не дозволяє судити про їх безумовні переваги над іншими формами господарювання. Як наслідок - піднімається питання про доцільність утворення фермерських господарств.

Очевидно, нереальним є повне перенесення аграрного досвіду розвинутих країн на нашу дійсність. Багато питань, які стосуються фермерства залишаються нез'ясованими в теоретичному, практичному, методологічному плані. Недостатньо уваги приділяється обґрунтуванню умов і параметрів, оптимальних для розвитку фермерських господарств.

Чисельність фермерів зростає, у сферу приватного господарювання залучається значна кількість матеріальних ресурсів. Проблеми фермерства перетворюються із суто економічних у соціально-політичні. Вони вимагають детального вивчення, а принципи функціонування фермерських господарств - обґрунтування.

Мета і завдання дослідження. Основною метою дисертаційного дослідження є обґрунтування організаційно-економічних основ та принципів формування і функціонування фермерських господарств.

Реалізація мети вимагає вирішення таких завдань:

- розглянути об'єктивні причини переходу до багатоукладності в сільському господарстві, проаналізувати характерні риси фермерських господарств;

- встановити закономірності в розвитку фермерських господарств області на основі аналізу результатів їх діяльності;

- розглянути особливості планування діяльності господарств фермерського типу;

- обґрунтувати перспективні напрямки розвитку фермерської кооперації;

- визначити можливості державної підтримки фермерства, розвитку структур, які обслуговують його діяльність.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є фермерські господарства Львівської області. Вивчалася діяльність всієї сукупності зареєстрованих господарств, поглиблені дослідження проводилися в розрізі господарств окремих адміністративних районів. Необхідна інформація одержана з даних статистичної звітності про фермерські господарства, результатів проведеного опитування фермерів та населення Львівської області.

Методологія і методика дослідження. Методологічну і теоретичну основу досліджень склали акти Верховної Ради України, рішення Кабінету міністрів України стосовно реформ в агропромисловому комплексі, праці вітчизняних та закордонних вчених економістів-аграрників. Використовувались наукові розробки з даної проблеми, виконані у Львівському державному сільськогосподарському інституті.

Під час роботи застосовувались такі основні прийоми і методи досліджень: економіко-статистичний /анкетного опитування, вибіркового спостереження, групування/, системного аналізу, розрахунково-конструктивний, абстрактно-логічний, економіко-математичний із застосуванням ЕМ.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше здійснена поглиблена комплексна оцінка розвитку фермерських господарств Львівської області з аналізом існуючих тенденцій і причинно-наслідкових зв'язків; подано класифікацію фермерських господарств, їх кооперативних утворень обслуговувальних структур. Сформульовано пропозиції щодо побудови організаційних планів фермерських господарств. Розглянуто вплив на розвиток фермерського укладу економічних та соціальних умов, характерних для регіону, психологічних факторів. Викладені основні принципи, згід-

но яких доцільно будувати взаємовідносини фермерів з державою, діловими партнерами, іншими категоріями населення.

На захист виноситься:

- обґрунтування доцільності та перспективності розвитку фермерства в системі багатоукладного аграрного виробництва;
- оцінка тенденцій та перспектив розвитку фермерського укладу з урахуванням потенціалу кооперації;
- пропозиції щодо розробки і внесення змін до організаційного плану господарства та шляхів вирішення соціально-психологічних проблем приватного господарювання;
- обґрунтування взаємовідносин фермерів з державними органами та підприємствами агросервісу.

Практична значимість дослідження полягає в тому, що отримані в результаті параметри й висновки можуть бути використані для планування подальшого розвитку фермерства в області, при формуванні програми розвитку аграрного сектору на перспективу. Результати досліджень використані при розробці групою наукових працівників інституту "Записної книжки фермера", рекомендації з обґрунтування виробничих типів і раціональних параметрів фермерських господарств для різних зон Львівської області, які передано для практичного використання обласній асоціації фермерів. Вказані розробки частково використовуються у навчальному процесі. Групою співробітників кафедри статистики та аналізу з участю автора обґрунтовано створення акціонерно-пайового товариства "Галичина" Перемишлянського району Львівської області. Теоретичні засади проведеної роботи узгоджуються із спрямованістю окремих питань дисертаційного дослідження.

Апробація роботи. Основні положення дисертації апробовано протягом 1991-1993 років у виступах на науково-практичних конференціях у Чернівцях, Ставрополі, Дніпропетровську, Києві, Стрию, Великій Бакті, на наукових конференціях у Львівському сільськогосподарському інституті. За результатами дослідження опубліковано 10 наукових робіт обсягом 2,02 друкованих аркушів.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаної літератури та додатків. Робота виконана на 172 сторінках машинописного тексту, містить 17 таблиць, 2 схеми, 16 додатків, список літератури включає 164 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовано актуальність теми, ступінь вивчення проблеми, визначені мета, завдання, об'єкт дослідження, сформульовані положення, які виносяться на захист.

У першому розділі "Економічні передумови виникнення багатокладності в сільському господарстві" аналізуються причини зміни організаційної структури агровиробництва, доводиться доцільність створення приватних селянських господарств, вказано на типи фермерських господарств, які формуються у Львівській області.

Гостра полеміка серед вчених і господарників про доцільність формування багатокладності в системі виробництва сільськогосподарської продукції ведеться впродовж ряду останніх років. Але значний перелом у акцентах і судженнях відбувся одночасно із значним загостренням кризи в сільському господарстві. Причини аграрної кризи породжені грубими помилками в управлінні галуззю адміністративними методами, ігноруванням об'єктивних економічних законів. Мало місце довільне творення форм сільськогосподарських підприємств і їх внутрігосподарської структури без урахування регіональної й галузевої специфіки, зміни виробничих відносин. Жорстка директивна регламентація діяльності радгоспів і колгоспів не передбачала повного врахування місцевих особливостей, економічного маневрування в залежності від погодних та інших умов.

Утворення і розвиток нових типів підприємств в умовах економічної нестабільності, підвищення соціальної напруги є надзвичайно важким кроком, який на перших порах може виглядати й малоефективним, якщо не вдається одразу ж подолати негативні тенденції. Сьогодні жоден з тверезодумавчих політиків, господарників, вчених не заявляє про необхідність негайного розподілу існуючих великих громадських господарств на малі формування. Економічно й технологічно ефективні форми, створені раніше, повинні бути збережені в нових умовах господарювання.

Потреба в радикальній модифікації організаційної структури аграрного виробництва обгрунтовується такими аргументами:

а) відчуження виробника від власності, яке фактично має місце в громадських господарствах, не сприяє підвищенню ефективності використання цієї власності;

б) спільна праця у великих масштабах в аграрному виробництві

тві не є ні технічною, ні економічною необхідністю. Трудовий процес у сільському господарстві дією природних і біологічних факторів погано стандартизується і регламентується. У галузі надзвичайної ваги набувають такі особисті якості людини, як її вміння, старанність, інтуїція, підприємливість.

Повна економічна, фінансова, виробнича відповідальність фермера за результати своєї діяльності створює такий рівень мотивації до праці, якого не спостерігається сьогодні в існуючих громадських господарствах.

Основними визначальними рисами фермерських господарств, які виокремлюють їх з-поміж інших типів агроформувань, є:

- вільне підприємництво на основі економічної вигоди;
- переважно приватна власність на засоби виробництва, в тому числі /в наших умовах у перспективі/ на землю;
- виробничо-організаційна відокремленість, наявність статусу юридичної особи;
- технологічні роботи виконуються в основному власником ферми, членами його сім'ї чи компаньйонами;
- поділ праці виділений не так чітко, як у громадському підприємстві;
- самовідтворення господарства у виробничому циклі;
- масштаби виробництва і рівень товарності господарства повинні забезпечити основну масу доходів його членам.

Поняття фермерського господарства досить широке. Аграрні підприємства, які охоплюються цим терміном, можуть суттєво відрізнятися розмірами, спеціалізацією, формами інтеграції в агропромисловий комплекс регіону тощо.

У Львівській області є формування, орієнтовані на тісну інтеграцію з громадськими господарствами /їх розглядаємо як перехідну форму від орендного підрозділу до самостійного фермерського господарства/; виробничі фермерські кооперативи; повністю незалежні самостійні господарства. Значно відрізняються господарства за площею землекористування. Так, згідно з даними статистичного обстеження на початок 1993 року до 3 га сільськогосподарських угідь у своєму користуванні мали 19,7 % фермерів, 4-10 га - 56,4 % і лише 48 господарств /7,3 % від кількості обстежених/ мали земельні наділи понад 20 га. Суттєві відмінності мають місце в характеристиці трудового потенціалу господарств, забезпеченості технікою.

Чимало авторів заперечують можливість ефективного функціонування невеликих господарств. Та ситуація сьогодні складається таким чином, що не можна одразу перейти до рекомендованих тридцятигектарних і більших за розмірами ферм. Аграрний сектор у своєму розвитку повинен пройти через певні етапи. Створення достатньої кількості невеликих приватних господарств стає базою для майбутнього розвитку фермерського укладу.

Утворення фермерських господарств на місці найвідсталіших громадських господарств та їх підрозділів дозволить сформувати цілісну систему різних за розмірами, заснованих на різних формах власності підприємств. У цій системі кожна ланка виконуватиме ті завдання, які в інших виробничих ланках здійснюватимуться з меншою ефективністю.

У другому розділі "Організація виробництва у фермерських господарствах" аналізуються сучасні тенденції розвитку фермерства у Львівській області, досліджуються заходи щодо забезпечення ефективності функціонування фермерських господарств.

Львівщина відіграла помітну роль у зародженні фермерства в Україні. Тривалий час область займала провідні позиції за кількістю створених фермерських господарств. Та на початок 1993 року вона помітно поступалася ряду південних і східних областей як за кількістю зареєстрованих господарств, так і за їх середнім розміром землекористування. У середньому на одне фермерське господарство області припадало 10 га земельних угідь при 20 га на одне господарство в цілому по Україні.

Всього на 1 січня 1993 року за фермерськими господарствами області закріплено 7299 га сільськогосподарських угідь, що становить близько 0,6 % загальної площі їх по області. Основні результати діяльності фермерських господарств відображені в таблиці I.

Фермерські господарства області, використовуючи на середину 1992 року 0,44 % сільськогосподарських угідь, виробили за оцінкою статистичних органів 0,3 % валової сільськогосподарської продукції, отриманої в усіх категоріях господарств. На такий рівень виробництва вплинув ряд факторів:

- якість виділеної фермерам землі чи частини її нерідко є досить низькою;

- для створення вискоєфективного господарства потрібен чималий період часу. Більшість фермерів працювали перший рік;

Рівень розвитку та результати діяльності фермерських господарств Львівської області

Показники	1991 р.	1992 р.	1992 р. в % до 1991 р.
Середня площа землекористування, га	9,0	9,9	110,0
Коефіцієнт розораності	0,81	0,90	+0,09
Щільність умовного поголів'я на 100 га с.-г. угідь	45,5	27,4	60,2
Частка корів в умовному поголів'ї, %	38,1	41,3	+3,2
Середня кількість фізичних тракторів на 1 господарство, шт	0,52	0,61	117,3
Припадає угідь на 1 працюючого, га	3,6	4,0	111,1
Виробництво валової продукції у порівняльних цінах 1983 р., крб:			
на 1 господарство	3620	8035	222,0
на 1 га с.-г. угідь	385	924	240,0
Урожайність, ц/га:			
зернових	32,4	27,6	85,2
цукрових буряків	261	306	117,2
картоплі	107	145	135,5

- низька забезпеченість технікою та іншими видами матеріальних ресурсів позначилися на термінах проведення, якості та обсягах агротехнічних робіт;

- відставала в розвитку галузь тваринництва.

Незважаючи на ці обставини, фермери досягли вищих показників урожайності основних сільськогосподарських культур крім зернових, ніж у громадських господарствах. Результати збіркового спостереження показують, що у приватних господарствах досягнуто вищі порівняно з громадським сектором продуктивність тварин, збереженість поголів'я. У той же час ряд фермерів не зуміли повністю обробити виділені їм орні землі, допустили їх залуження й використовували як кормові угіддя.

Фермери області в основному віддавали перевагу широкій спеціалізації. У переважній більшості фермерських господарств рів-

ничних районів домінувало виробництво рослинницької товарної продукції. У гірській зоні основну частину грошових надходжень господарі отримали від реалізації продукції тваринництва.

У 1992 році державі чи споживчій кооперації фермери реалізували 2023 ц зерна /26,2 % від загальної кількості виробленої продукції/, картоплі - 410 ц /1,7 %/, овочів - 2200 /11,2 %/. Таким чином, основна частина рослинницької, а також певна частина тваринницької продукції реалізовувались іншими каналами, насамперед через бартерні операції. Відзначимо, що більшість фермерів області не користувалися кредитами, та й рахунок у банку на кінець 1992 року був лише в 48,9 % охоплених обстеженням фермерів.

У цілому розвиток фермерства в області відзначався динамічністю. Протягом 1992 року кількість господарств збільшилася у 2,5 раза - з 292 до 740. На 1 січня 1993 року було подано 231 заяву від бажаючих стати фермером.

Під час створення господарства або здійснення значних реорганізаційних змін виникає потреба у розробці організаційного плану підприємства, тобто сукупності заходів, які повинен здійснити фермер для реалізації поставленої мети. Автором дисертаційного дослідження у складі групи наукових працівників Інституту розроблено ряд типових прогресивних параметрів фермерських господарств для різних зон області. Фермер зможе, орієнтуючись на них, дати оцінку ефективності господарювання, встановити, наскільки інтенсивно здійснюється виробничий процес, виявити резерви в окремих елементах.

Наведені перспективні моделі фермерських господарств для поліської і лісостепової зон Львівської області /таблиця 2/ розраховані з допомогою ЕМ. За критерій оптимальності взято максимум грошових надходжень від реалізації продукції. Умови сформовані на основі стартових закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію в 1993 році, пропорції між якими близькі до світових. Такі вихідні умови вказують на переваги спеціалізації на виробництві продукції скотарства, причому вищі результати отримуємо при молочному напрямку. Тому введено обмеження, яким задано переважно відгодівельний напрямок для десятигектарної ферми.

Розвиток фермерських господарств, які спеціалізуються на виробництві тваринницької продукції, сьогодні значно ускладне-

Оптимальні розрахункові параметри фермерських господарств скотарського напрямку для лісостепової й поліської зон Львівської області

Показники	Площа землекористування, га	
	10	20
Площа ріллі, га	8,4	16,0
Посівна площа, га: -		
зернових	2,4	2,8
цукрових буряків	2,0	3,0
картоплі	1,0	2,0
кормових коренеплодів	-	2,7
кукурудзи на силос	1,1	-
багаторічних трав	1,9	5,5
поживних і поукісних	2,4	2,8
Природні кормові угіддя, га	1,6	4,0
Покупні корми, ц:		
коншкорми	10	-
сіно	20	-
Поголів"я, гол:		
корів	2	16
молодняка великої рогатої худоби на відгодівлі	10	4

ний. Необхідні значні вкладення для спорудження виробничих приміщень, затрати на придбання худоби. Потрібні відповідні умови для доставлення кормів на ферму, молока на молокозавод, випасання худоби. Однак серед великої кількості фермерських господарств області існують і такі, де дані вимоги в тій чи іншій мірі задовільняються. Запропоновані нами моделі залишатимуться оптимальними до тих пір, поки в цілому зберігатимуться пропорції між цінами на окремі види сільськогосподарської продукції, які закладені в умові.

Потенціал основної маси фермерських господарств недостатній, щоби дозволити їм зайняти тверду позицію на ринку сільськогосподарської продукції, техніки, матеріалів. У таких умовах консолідація зусиль фермерів розглядається як логічний і необхід-

ний процес. Основними формами інтеграції господарів сьогодні є асоціації фермерів і фермерська кооперація.

Асоціації фермерів – це утворення громадського характеру, завданням яких є сприяти зміцненню фермерських господарств. Передбачається, що тут фермер може отримати економічну, правову, соціальну підтримку. Організації утворені за територіальним принципом і передбачають координацію зусиль фермерів, держави та інших зацікавлених у відродженні села сторін.

Одержати постійну допомогу в конкретних виробничо-господарських ситуаціях фермери зможуть через участь у системі кооперації. Тут причина інтегрування пов'язана зі сферою виробництва або зі спільними економічними інтересами й не може носити політичного, гуманітарного чи правового характеру. Розвинута система кооперації передбачає існування широкого набору спеціалізованих організацій, спілок, підприємств. Найнеобхіднішими формами, потреба у виникненні яких очевидна вже сьогодні, вважаємо:

1. Обслуговуючі кооперативи – інженерно-технічного обслуговування, закупівельно-постачальницькі, переробки й збуту продукції, будівельні. Кінцевою метою більшості з них є економія виробничих та інших господарських затрат. Члени інших прагнуть отримати додаткові грошові доходи завдяки переробці й реалізації власної продукції.

2. Кооперативи із спільним використанням ресурсів – товариства із спільним використанням техніки; кредитні, кредитно-страхові спілки /банк фермерів/, виробничу кооперацію.

Виробнича кооперація – вища форма інтеграції фермерів. У 1992 році в більшості райбнів області були утворені кооперативи, в яких господарі спільно здійснювали процес виробництва. Існують різні погляди як на потенційні можливості виробничої кооперації, так і на те, наскільки її учасників можна вважати повноцінними фермерами. У сільському господарстві розвинутих країн виробничі кооперативи не отримали значного поширення. Досить обережним було ставлення до них і фермерів Львівської області. У кінці 1992 року певна частина існуючих виробничих кооперативів розпалася чи було змінено форму інтеграції. Нові приклади різносторонньої виробничої кооперації спостерігавмо в 1993 році. Загальний висновок досить оптимістичний: у випадку психологічної сумісності членів кооперативу й чіткого регламентування його діяльності можна розраховувати на непогані результати.

Розвиток кооперації повинен, з одного боку, відповідати темпам та інтенсивності становлення фермерського укладу, з іншого, бути настільки динамічним, щоби не гальмувати цей процес. Стримув розвиток кооперації, в тому числі виробничої, відсутність правової бази, практичних рекомендацій.

У третьому розділі "Формування механізму забезпечення розвитку фермерського укладу" розглядаються проблеми формування економічних та соціальних умов, необхідних для розвитку фермерства.

Сільське господарство є галуззю, яка постійно потребує державної підтримки, незважаючи на загальний стан економіки, рівень розвитку продуктивних сил суспільства, забезпеченість населення й промисловості продукцією агропромисловості. Особливістю ситуації в сільському господарстві України є не тільки різке зниження показників виробничої діяльності, а й формування підприємств принципово нових типів, перехід до багатукладності. Для реалізації потенційних можливостей фермерських господарств необхідний певний період часу.

Державним органам доцільно розробити цілісну програму економічної підтримки фермерів, яка б регулювала обсяг виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, сприяла розвитку матеріально-технічної бази господарств, запобігала вимушеним бартерним операціям.

Результати проведеного нами опитування населення свідчать, що 23,4 % респондентів вважають відсутність правових гарантій серйозною перешкодою розвитку фермерства. Зокрема, існує гостра необхідність у правовому механізмі, з допомогою якого можна буде вирішити існуючі проблеми з виділенням фермерам землі. Порядок купівлі землі юридично не сформований. Оренда земельних паїв, визначених у процесі приватизації, розглядається нами як дієвий засіб для збільшення розмірів землекористування фермерських господарств до оптимальних величин. Порядок надання землі в оренду, вважаємо, повинен складатися з таких основних етапів:

1. Визначається розмір земельного паю і коло осіб, які мають право на нього. Фермери, котрі одержали землю раніше, залишаються її користувачами, оскільки порядок виділення і розміри наданих паїв відповідають чинному законодавству.

2. Землевпорядна служба визначає порядок відведення землі

у зв'язку з надходженням відповідних вимог. Попереднє закріплення ділянок за власниками паїв, яке не передбачає зміни землекористувача, не здійснюється.

3. Особи, котрі бажають надати свої земельні паї в оренду /у першу чергу пенсіонери й інші громадяни, не зайняті у виробничому процесі/, звертаються з такими пропозиціями до спеціально створеної посередницької установи /наприклад, земельного банку/. Туди ж надходять запити від фермерів. На практиці можливий інший варіант: фермер сам знаходить орендодавача й тоді укладає з ним відповідну угоду.

Залишаються до кінця не визначеними принципи відносин між фермерами і державою. Це створює проблеми економічного характеру, знижує престиж як приватного господарювання, так і відповідних ланок державного управління. Проблеми й суперечності будуть усунуті, якщо дотримуватимуться такі основні принципи:

- державне регулювання здійснюється у доповнення до створеного ринкового механізму й спрямоване на вирішення існуючих економічних і правових проблем;

- межі державного регулювання визначаються рамками дії об'єктивних економічних законів і поставленими конкретними завданнями;

- окремі заходи повинні бути узгоджені з інтересами селян-підприємців, не носити конкретного адресного спрямування, а відображати тенденції й характер аграрної політики. Безпосередній розподіл основної частини допомоги доцільно здійснити через фермерські асоціації;

- економічні заходи доцільно проводити через реалізацію розроблених цільових програм, укладених угод згідно з діючим законодавством.

Відсутність чи нерозвиненість структур, які повинні забезпечити формування фермерського укладу у вигляді ефективно діючої системи з потенційними можливостями для динамічного розвитку, виступає серйозним аргументом зі сторони противників фермерських господарств. Обмежені можливості нашої економіки не дозволяють негайно приступити до створення розгалуженої мережі обслуговуючих та консультаційних пунктів, інших елементів інфраструктури. Вважасмо, що пріоритетними повинні бути роботи з реалізації таких завдань:

- створення системи матеріального постачання й інженерно-

технічного обслуговування фермерських господарств;

- наукове забезпечення розвитку підприємств укладу;
- надання консультативних послуг, інформаційне забезпечення фермерів;
- організація професійної підготовки фермерів.

Створення приватних господарств сьогодні фактично передусе всебічній ґрунтовній підготовці фермерів. Відповідаючи на запитання запропонованої анкети, фермери Львівщини вказували на цілий комплекс прогалин у своїй підготовці з технологічних, правових, економічних питань. Найбільше турбує респондентів брак знань у сфері права, фінансів, агробізнесу, про що свідчать 58,6 % від усіх поданих відповідей. Водночас 59,0 % респондентів вважають, що сьогодні видатки на підготовку фермерів повинна взяти на себе держава. Однак 34,4 % опитаних заявили, що готові повністю чи принаймі частково здійснювати оплату самі.

Розвиток фермерського укладу вимагає вирішення не лише економічних, але й ряду соціально-психологічних проблем. Гостра криза в економіці, зростання безробіття змушують багатьох громадян розглядати клаптик землі як останню гарантію для забезпечення свого існування. Фермер, отримуючи землю, часто стає власником наділу, площа якого значно перевищує середній показник у перерахунку на одного працюючого у колективному господарстві. За результатами проведеного влітку 1992 року анкетування 28,6 % фермерів основними труднощами, з якими вони зіткнулися під час створення господарства, назвали бюрократизм, погане ставлення керівників громадських господарств. 11,1 % респондентів наголосили на проблемі виділення землі.

Тривалий час здорове прагнення до особистого достатку, високого соціального статусу отримувало різко негативну офіційну оцінку. Сьогодні значна частина населення не погоджується на розшарування за рівнем матеріального добробуту. На запитання, чи погодилися б вони працювати найманим працівником у фермера, з 398 опитаних селян лише 121 /30,4 %/ дали ствердну відповідь; а 68,1 % респондентів вважають статус найманого працівника для себе неприйнятним.

У нас практично відсутня міцна база для розвитку ринкової ідеології. Тому зусилля держави, відповідних суспільних інститутів, рухів повинні бути спрямовані на здійснення таких кроків:

- через засоби масової інформації, з допомогою вчених, публіцистів, політиків аргументовано вказати на реальні причини

важного становища села, переконати, що реформи можуть виглядати непопулярними, надто радикальними, але вони неминучі;

- розробити державну систему гарантій, за якою кожен житель села зможе розраховувати на робоче місце, здатне забезпечити прийнятний рівень доходу для нього і його сім'ї;

- стимулювати інтенсивний розвиток структур, які обслуговують фермерські господарства та інші малі форми господарювання. По-перше, з'являться додаткові робочі місця для селян; по-друге, добробут досить значної частини сільського населення буде прямо залежати від успіхів фермерства.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки наукового і практичного характеру:

1. У Львівській області існують різні типи фермерських господарств, які суттєво відрізняються розмірами, спеціалізацією, формами інтеграції в агропромисловий комплекс, трудовим потенціалом і т. д. Така різноманітність свідчить про їх пристосованість до місцевих природних, економічних і соціальних умов. Найсуттєвішою ознакою їх класифікації вважаємо диференціацію за розмірами, перш за все за площею землекористування, оскільки вона дозволяє окреслити потенційні можливості господарств.

2. Незважаючи на позитивні зрушення, однією з основних залишається проблема матеріально-технічного забезпечення фермерських господарств. Проведене влітку 1992 року опитування фермерів Львівської області показує, що 53 % респондентів скаржаться на значні труднощі з забезпеченням технікою, будівельними матеріалами, паливом, добривами. Аналогічні результати дало опитування населення. Так, 49 % респондентів заявили, що прихильно поставилися б до можливості створення приватного господарства. Однак цьому заважають насамперед проблеми з технічним забезпеченням /на це посилаються 52 % опитаних/ і брак коштів для закладання основи господарства /у 55 % анкет вказується ця причина/.

3. В основному результати господарської діяльності фермерів Львівської області в 1992 році оцінюються як непогані порівняно з досягнутими у громадському секторі. Лише урожайність зернових у приватному секторі виявилася на 10 % нижчою, ніж у громадських господарствах. Для інших основних сільськогосподарських

культур показники тут вищі. Аналіз даних вибіркового спостереження вказує й на значно вищу продуктивність тварин у фермерських господарствах, майже повну відсутність падежу поголів'я. Отже, підтверджується спроможність фермерських господарств забезпечити розвиток багатокладності в сільському господарстві.

4. Співвідношення матеріальних затрат на виробництво одиниці сільськогосподарської продукції у фермерських і великих громадських господарствах не відзначається різкою відмінністю на користь останніх. Тому фінансові проблеми фермерських господарств обумовлені не притаманними цим формуванням недоліками, а загальною кризою в економіці країни.

5. Потенціал фермерської кооперації дозволяє господарям у значній мірі вирішувати проблеми, пов'язані з невеликим розміром їх господарств і недостатнім технічним забезпеченням. Перспективною в наших умовах є виробнича кооперація, зокрема часткова, яка охоплює окремі галузі. Її можна вважати проміжним етапом у становленні самостійних приватних господарств. У 1992 році в області мали місце лише окремі прості форми фермерської кооперації. Причиною такої ситуації, окрім недостатнього розвитку фермерства, є відсутність розробленої правової бази і практичних рекомендацій, пристосованих до місцевих умов і запитів селян.

6. Розвиток фермерського укладу ув'язується з проголошеним державою курсом економічних реформ, процесами демократизації в сільському господарстві. Становище фермерства у значній мірі відображає хід економічних перетворень, соціальну та політичну ситуацію в регіоні, країні в цілому.

7. Назва "фермерське господарство" сьогодні іноді використовується агроформуваннями, які не мають для цього вагомих підстав. Вона повинна застосовуватися лише до тих підприємств, які характеризуються визначальними рисами фермерських господарств. Потребує уточнення термін "селянське господарство", який сьогодні практично вживається для означення підприємств фермерського типу.

Виходячи з результатів дослідження, можна зробити такі пропозиції:

1. У найближчий період доцільно звернути увагу на створення приватних господарств на місці найвідсталіших громадських підприємств та їх підрозділів. Розвиток фермерських господарств у

хуторах та інших населених пунктах, віднесених раніше до категорії неперспективних, є раціональним з економічних міркувань, сприяє вирішенню ряду соціальних проблем.

2. На кінець 1992 року близько третини зареєстрованих фермерських господарств області не утримували худоби. Розвиток тваринництва, принаймні в невеликих масштабах, передбачає формування раціональної з агротехнічних міркувань сівози́ми, забезпечує надходження органічних добрив, сприяє збалансованому розвитку підприємства. Фермери, які не мають можливості приступити до виробництва продукції тваринництва, повинні розвивати інтеграційні зв'язки з іншими сільськогосподарськими підприємствами, що допоможе усунути проблеми в господарюванні, пов'язані з виключно рослинницькою спеціалізацією.

3. Держава потенційно є основним партнером фермерів. Необхідно укласти систему договорів між фермерською асоціацією та урядом країни /на місцях – органами виконавчої влади/, яка буде офіційним сформленням стосунків між державою й фермерами на різних рівнях. Сторони, які укладають угоду, вступають у ранг офіційних партнерів. Державні структури зможуть розраховувати на підтримку зі сторони фермерів як у вирішенні економічних і соціальних проблем, так і в політичному плані.

4. Сприяння в утворенні й діяльності структур, орієнтованих на всебічне обслуговування фермерських господарств та інших малих форм господарювання, повинно стати одним з основних елементів у планах економічного та соціального розвитку села в умовах багатокладності. З'являться додаткові робочі місця. Добробут значної частини сільського населення прямо залежатиме від успіхів фермерства. Заходи у цьому напрямку дозволять покращити соціальний клімат на селі.

5. Ввести у практику страхування майна і продукції фермерів від можливих ушкоджень, заподіяних внаслідок дій злочинного характеру. Юридичні служби фермерських асоціацій повинні розробити систему заходів, які дозволили б господарям отримати відшкодування у випадку недоотримання доходів внаслідок таких дій або бюрократичних перепон.

З теми дисертації опубліковані роботи:

1. До питання про розвиток орендного підряду в системі економічного механізму господарювання АПК// Економічний механізм господарювання АПК в умовах підрядних відносин і кооперації:

36. наук. пр.- Львів: Львів. с.-г. ін-т., 1990.- С. 82-85
/у співавторстві/.

2. О регулируемости государством рыночных отношений в агро-промышленном комплексе//Формирование механизма свободной экономической зоны в условиях рыночных отношений: Тез. межрегион. науч.-практ. конф. - Ч.І. - Черновцы, 1991. - С. 95-98.

3. Проблеми спеціалізації в умовах переходу до ринкових відносин//Економічний механізм господарювання в АПК: 36. наук. пр.- Львів: Львів. с.-г. ін-т., 1991. - С. 158-162.

4. Формування виробничого напрямку сільськогосподарських підприємств в умовах переходу до ринкової економіки// Наукові розробки і досягнення молодих учених сільськогосподарському виробництву: Тези допов. наук.-практ. конф. молод. вчених і спец.- В. Бакта, 1991. - С. 74.

5. К вопросу о приватизации колхозов: реорганизация в акционерные общества// АПК: рыночные отношения, приватизация, формы хозяйствования: Тез. докл. Всесоюзн. научн.-практ. конф. - Ставрополь, 1991. - С. 148-150.

6. Развитие животноводства в фермерских хозяйствах// Рыночные преобразования аграрного производства: реформирование отношений собственности, форм хозяйствования и экономического механизма их функционирования: Тез. докл. междунар. научн.-практ. конф. - Днепропетровск, 1992. - С. 72.

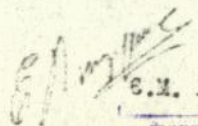
7. Соціально-психологічні проблеми становлення й розвитку приватного господарювання на селі// Український час. - 1992. - № 2. - С. 46-47.

8. Про проблеми забезпечення кормами у селянських господарствах// Проблеми українського села та шляхи їх вирішення: Тези допов. наук.-практ. конф. - Стрий, 1992. - С. 30-31.

9. Проблеми встановлення розміру землекористування в селянських господарствах// Економічні і соціальні проблеми розвитку українського села: Тези допов. наук.-практ. конф. - Львів, 1993. - С.99-101.

10. Обґрунтування параметрів селянських /фермерських/ господарств: Інформаційний листок. Серія 36. № 033-93. - Львів: ЦНТЕІ, 1993 /у співавторстві/.

Відповідальний за випуск
кандидат економічних наук, доцент

В.М. Лісунков

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

ИВЧУД

Ав 28.491

Підп. до друку 8.11.93. Форм. пап. 66x84/16 Ум. друк. арк. 0,93.
Об.-видав. л. 0,77. Папір друкарський. Друк офсетний.
Зам. 513. Тир. 100. Безплатно.
Ротапринт ДДЛС Кувляни, Студенська, 2.